

ГЕНДЕРНА ТРАНСГРЕСІЯ У КАЗКАХ ОСКАРА ВАЙЛДА

У статті розглянуто особливості гендерної трансгресії у казках О. Вайлда «Щасливий Принц» та «Соловушка і Троянда». У перекладах перекладачі довільно трактують гендерну приналежність персонажів, але попри це зберігають суть тієї чи іншої гендерної ідентичності, що може призвести до помилкової інтерпретації тексту. У процесі перекладу український читач отримує трансгресивні образи, оскільки виникає розбіжність між статтю та гендерною роллю в оригіналі і перекладі.

Ключові слова: гендер, трансгресія, гомосексуалізм, гетеросексуальність.

В статье рассмотрены особенности гендерной трансгрессии в сказках О. Вайлда «Счастливый Принц» и «Соловушка и Роза». В переводах переводчики произвольно поясняют гендерную принадлежность персонажей, но несмотря на это, сохраняют суть той или иной гендерной идентичности. В процессе перевода украинский читатель получает трансгрессивные образы, поскольку возникает расхождение между полом и гендерной ролью в оригинале и переводе.

Ключевые слова: гендер, трансгрессия, гомосексуализм, гетеросексуальность.

The article presents the features of gender transgression in the fairy-tales of O. Wilde «Happy Prince» and «The Nightingale and the Rose». The problem of it appeared during translations, as translators destroyed gender system of original tale, but saved the same gender characteristics which become not typical for a new gender.

Keywords: gender, transgression, homosexuality, heterosexuality.

Трансгресію визначають як простір переходу від одного стану до іншого. Це феномен порушення заборони, за Ж. Батаєм, певний екзистенційний стан, що передбачає можливість подолання заборон.

Поняттю трансгресії дали визначення, крім Ж. Батая, М. Фуко, М. Бланшо, Р. Барт. Ж. Батай обґрунтовує поняття філософської, економічної, літературної та теологічної стратегії подолання соціальних заборон, традицій культури, моралі. А М. Бланшо, наприклад, визначав трансгресію як поняття, що використовується для позначення техніки нейтралізації влади дискурсу і соціальних кодів через апеляцію до волі до влади, що знаходить вираження у текстуальності бажання, специфічному досвіді письма, протиставленому літературі. М. Фуко використовує поняття трансгресії стосовно певного історичного періоду розвитку європейської культури після «смерті Бога» і внаслідок цього денатуралізації сексуальності. Р. Барт називає трансгресію таким протестом, що має певний порядок.

Загалом під визначення трансгендерності потрапляють: транссексуали (ідентифікують свій гендер протилежно біологічному); трансвестити (тільки грають роль протилежної статі); андрогіни (однаково виражені чоловічі та жіночі гендерні якості); гермафродити (біологічно знаходяться між чоловічим та жіночим); бігендери (гендерна самоідентифікація змінюється під впливом зовнішніх факторів); агендери (заперечують приналежність до будь-якої статі).

У деяких казках О. Вайлда маємо яскраво виражені ознаки гендерної трансгресії. Проте у перекладах українською ці ознаки можуть втрачатися, коли перекладачі, пропонуючи читачеві не гомо-, а гетеросексуальні стосунки, змінюють стать персонажів, всупереч первісному авторському баченню.

До творчості О. Вайлда зверталось чимало дослідників. Здебільшого це роботи біографічного плану (Р. Еллман, Ж. де Ланглад, В. Луков, М. Соколянський, Н. Соломантіна, Х. М. Хайд), а також дослідження, присвячені окремим аспектам творчості письменника (О. Анікст, О. Берд, Т. Боборикіна, О. Валова, К. Ворф, М. Козирева, О. Легг, К. Нассаар, А. Образцова, Т. Порфир'єва, В. Решетов, І. Тайц). Наприклад, Н. Дроздова звертала увагу на християнські мотиви творів Вайлда у контексті ідей естетизму, Н. Рауд досліджує принципи образної організації текстів О. Вайлда, зокрема поетичних, А. Тетельман у своєму дисертаційному дослідженні та публікаціях звернулася до жанрових модифікацій творів Вайлда, а також до жанрової взаємодії у творчості письменника, розглянувши творчість цього автора не крізь призму біографії чи окремих аспектів, а як самостійне культурне явище. Як бачимо, численна кількість досліджень свідчить про те, що творчість письменника неоднозначна і досі викликає чимало дискусій. Але тема гомосексуальних стосунків між героями у казках О. Вайлда є практично не вивченою, що і зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті – простежити гендерні особливості персонажів у казках О. Вайлда. Об'єкт дослідження – гендерна трансгресія у текстах «Щасливий принц» та «Соловушка і троянда».

Гомосексуальність, бісексуальність, транссексуальність як предмет дослідження у науковому дискурсі фігурують не такий вже й довгий час. Пов'язано це з відносно пізньою легалізацією одностатевого кохання. М. Фуко одним із перших продемонстрував, що гендер та сексуальність є культурними та семіотичними конструкціями. Поступово тема гомосексуальності інтерпретується у контексті традиційних екзистенційних категорій: перехід, заборона, безодня.

Пропонувалося кілька можливостей гомосексуального письма та читання: як літератури в аспекті вираження у ній одностатевого бажання; як методології, що використовується гей-письменниками для створення гомосексуальності у тексті; як визначення «коду» гомоеротизму, наявного у тексті; гомосексуальності як субституту маргіналізації тексту, автора, критики [6].

Казки О. Вайлда не можна вивчати без урахування гомо- та гетеро- дефініцій. Д. Гальперін до інтерпретації тексту увів категорію «сексуальної переваги» (sexual preference). Відповідно щодо вайлдівських казок можна говорити про гомосексуальну уяву, гомосексуальне читання, гомосексуальну суб'єктивність, як і про переваги гомо- чи гетеросексуального.

Складна структура сексуальності, на думку В. Суковатої, конотує собою текст, що дає підстави говорити про «символічний» та «соціальний» гендер наратора. Звідси наступна традиція інтерпретації: гомосексуальний письменник не завжди створює гомосексуальний тип тексту; гомосексуальне бажання може бути прочитаним у текстах гетеросексуальних письменників; знаки гомосексуальності можуть бути виявлені у продукції гомосексуального письменника, що первісно намагався створити амбівалентний текст; гомосексуальність може виступати не лише як план змісту, а також як план вираження [6].

Про гомосексуальність О. Вайлда говориться немало, як і про гомосексуальну природу деяких його героїв. Власне, казки є свідченням того, що гомосексуальний письменник не завжди створює гомосексуальний тип тексту, оскільки яскраво вираженою трансгресія є лише у кількох казках. Наприклад, у казці «Щасливий Принц». Важко сказати, чи цей текст первісно задумувався як амбівалентний. Але у цій казці гомосексуальність виступає не лише як план змісту, але і як план вираження. Адже центральною темою є не гомосексуальні стосунки, а жертвоне кохання: «І звелів Бог ангелові своєму: «принеси мені дві найцінніші речі, які є в цьому місті. І приніс йому ангел свинцеве серце та мертву пташку» [1, с. 52].

Щодо казок Вайлда загалом, то для українського читача виникають певні труднощі в розумінні гендерної трансгресії, оскільки гомосексуальність то замінюється гетеросексуальністю, то залишається незмінною залежно від особи перекладача. Про ці труднощі писала і Т. Некряч: «Однією з таких перешкод в англо-українському перекладі може стати

категорія роду. В англійській мові вона практично відсутня, і можна говорити лише про лексичні відмінності не стільки роду, скільки статі. Така граматична ситуація дозволяє вільно вживати в художній літературі прийом персоніфікації чи уособлення, коли неживий предмет чи відносно абстрактне поняття за бажанням автора наділяється тим або другим статевим статусом. У перекладі мовою, де категорія роду наявна, це подеколи стає на заваді адекватному відтворенню» [4, с. 418]. Також це призводить до гендерної трансгресії не в межах тексту, а внаслідок взаємодії «оригінал – переклад». Наприклад, у перекладі І. Корунця у казці «Щасливий принц» головними героями є Ластівка та Принц, у перекладі Т. Некряч – це Серпокрилець та Принц. В оригіналі на позначення і ластівки, і принца автор використав означник «he».

Т. Некряч у перекладі цієї казки зберігає авторський гендерний поділ і пояснює свій вибір категорії роду наступним чином: «Цей другий герой у тексті О. Вайлда означається особовим займенником чоловічого роду he. (...) Для позиції О. Вайлда концептуально важливо, що обидва його герої, умовно кажучи, чоловіки. І цей засадничий складник твору треба було зберегти у перекладі» [4, с. 419]. Перекладач зазначає, що «Ластівка полетів...», «Ластівка побачив...», «Ластівка сказав...» звучить доволі неприродно. На її думку, надання птаху жіночого роду суперечило б авторському задуму оспівати одностатеву любов. «Ретельні розвідки в галузі орнітології дали неочікувано вдалий результат – «Серпокрилець». Так називається один з підвидів сімейства ластівок. Тут є усе необхідне: і чоловічий рід, і привабливий зоровий образ, і евфонія імені. При першій появі у тексті перекладу цей персонаж називається ластівка-серпокрилець, а далі родовий термін вилучається, а Серпокрилець стає і власним ім'ям. Таким чином, усі формально-сміслові параметри було збережено у перекладі, без відхилень від норм української мови: Серпокрилець (він) покохав Щасливого Принца (його), а Щасливий Принц покохав Серпокрильця» [4, с. 419].

У цій казці О. Вайлд пропонує два види стосунків: гомосексуальні та гетеросексуальні. Розглянемо спочатку стосунки гетеросексуальні. Це стосунки Серпокрильця та Очеретинки. В оригіналі маємо: «One night there flew over the city a little Swallow. His friends had gone away to Egypt six weeks before, but he had stayed behind, for he was in love with the most beautiful Reed. He had met her early in the spring as he was flying down the river after a big yellow moth, and had been so attracted by her slender waist that he had stopped to talk to her» [9]. У перекладі Т. Некряч: «Одного вечора у місто залетіло Ластів'я-Серпокрилець. Його друзі вже шість тижнів тому відлетіли у теплі краї, до Єгипту, а він залишився, бо був закоханий у найпрекраснішу Очеретинку. Він побачив її ще навесні, коли літав над річкою, ганяючись за великим жовтим метеликом. Він замилювався її тоненьким станом і заговорив до неї» [7, с. 6]. У перекладі І. Корунця: «Якось уночі над містом пролітала Ластівка. Її подруги ось уже шість

тижнів як полетіли до Єгипту, а вона відстала, бо закохалася в чудовий Очерет. Уперше вона зустрілася з Очеретом ще навесні, коли ганялася за великим жовтим метеликом. Ластівку так зачарував гнучкий стан Очерету, що вона зараз же й зашебетала до нього» [1, с. 44]. Тобто І. Корунець міняє статі місцями, створюючи гендерну трансгресію у межах оригіналу та перекладу.

Ці гетеросексуальні стосунки зазнають невдачі. Ластівка відчула себе самотньою, бо Очерет мовчав і мовчав, та ще й «все заграє з вітерцем». Це в інтерпретації Корунця. У Некряч читаємо наступне: «...боюся, вона кокетка, бо безупинно заграє з вітром». В оригіналі: «It is a ridiculous attachment, "twittered the other Swallows"; "she has no money, and far too many relations"; and indeed the river was quite full of Reeds» [9].

В І. Корунця Очерет має гнучкий стан, зграбно вклоняється вітру. Своєрідна зрада Очерета Ластівці з вітром звучить у цьому перекладі немов натяк на гендерну трансгресію. Очерет віддає перевагу гомосексуальним стосункам (заграє з вітром). Далі Ластівка зустрічає Щасливого Принца. Знову у цьому перекладі ми маємо гетеросексуальне кохання. На цей раз прекрасне і трагічне. Ось як прощаються закохані: «І вона поцілувала Принца в губи і впала мертва до його ніг. У ту ж мить пролунав дивний тріск усередині статуї, ніби там щось розірвалось. То розкололося свинцеве серце» [1, с. 51].

Т. Некряч зберігає гендерну трансгресію: «І він поцілував Щасливого Принца у уста і впав мертвий до його ніг» [7, с. 24]. В оригіналі маємо саме цей варіант: «And he kissed the Happy Prince on the lips, and fell down dead at his feet» [9].

Трансгендерні варіації внаслідок перекладу можна простежити і у казці «Соловушка і троянда». У цьому творі маємо стосунки між Студентом та професоровою донькою, між Студентом та Солов'єм, між Солов'єм та Трояндою. Розглянемо гендерну приналежність Солов'я та Троянди.

В оригіналі Соловей – жіночого роду. У перекладі І. Корунця Соловей – чоловічого роду, Троянда – жіночого. У перекладі Т. Некряч маємо Соловушку. Перекладач свій гендерний вибір обумовлює таким чином: «у казці «The Nightingale and the Rose» благородна, віддана і жертвна пташка the Nightingale – головна героїня, що наділена вираженими гендерними ознаками саме жінки, і для автора це принципово. Тому переклад Соловейко (він) був відхилений одразу. З'явилася Соловушка, ніжна, наївна і романтична, яка віддала своє життя за справжнє кохання, хоча її жертва виявилася марною, нікому не потрібною» [4, с. 418].

Але варто розглядати стосунки не з Трояндою, а з Трояндовим Деревцем (в оригіналі і у Т. Некряч), чи Трояндовим Кушем (І. Корунець). Отже, у перекладі І. Корунця маємо лише гомосексуальні стосунки. У перекладі Т. Некряч гомо- та гетеросексуальні. Взаємини між Студентом та Соловушкою нагадують стосунки між хлопцем та дівчиною, при чому, з боку хлопця – це байдужість, з боку дівчини – відданість і самопожертва в ім'я любові. У перекладі І. Корунця –

це стосунки між двома коханцями, один з яких – черствий та байдужий, інший – романтичний та чуйний. В оригіналі: «Be happy», cried the Nightingale, «be happy; you shall have your red rose. I will build it out of music by moonlight, and stain it with my own heart's-blood. All that I ask of you in return is that you will be a true lover, for Love is wiser than Philosophy, though she is wise, and mightier than Power, though he is mighty» [див.: 9].

Спіраючись на оригінал, можемо зробити цікаве спостереження: троянда є результатом єднання Трояндового Куша та Соловушки: «But the Tree cried to the Nightingale to press closer against the thorn. «Press closer, little Nightingale», cried the Tree, "or the Day will come before the rose is finished"» [9]. Троянда, що народжується у результаті такого болісного союзу, є немов дитям краси та болю, що гине, як і та, хто дав їй життя.

Гетеросексуальні стосунки зазнають краху, як у випадку Куша та Соловушки, так і у випадку Студента та його дівчини. Хоча Студент має фемінні риси (сльози, істерія, любовання собою у стражданнях, мелодраматичність). Якщо у «Щасливому Принці» маємо осанну відданому кохання, то у казці «Соловей та Троянда» воно гине, так і не розквітнувши. У першому випадку воно гомосексуальне, у другому – гетеросексуальне. Це яскраво видно в оригіналі, але у перекладах трансгендерне варіювання ускладнює сприйняття різниці цих типів кохання.

Гомосексуальність, загалом, є тривірневим комплексом, що складається з гендерної ідентичності, гендерної поведінки, вибору сексуального об'єкта. У казці «Щасливий принц» маємо маскулінну гендерну ідентичність, гендерну поведінку в аспекті чоловічого реферування, вибір гомосексуального об'єкта однієї статі [6].

Зміст сексуального в аналізованих казках глибший, ніж стать. Сексуальним вибором персони у казці «Щасливий принц» є об'єкт начебто однієї статі, але на це нам вказує лише займенник «він». Сексуальним вибором персони у казці «Соловей і Троянда» є об'єкт протилежної статі, але на це вказує лише займенник «вона». Герої – не лише люди, а й антропоморфні істоти, і якби не відповідні займенники, важко було би визначити гендерну приналежність. Суб'єкти у цих казках не презентують гендерно маскулінну чи фемінну соціальну поведінку, часто не мислять себе у межах певної гендерної ідентичності, оскільки для автора є важливішими саме стосунки між ними, ніж їхні соціальні ролі.

Хоча герої казки «Щасливий принц», незважаючи на свою маскулінність, мислять себе в культурних термінах жіночої ідентичності: страждання, співпереживання, ранимість, чуйність, прив'язаність, сльозливість. Соловушка також мислиться у цій ідентичності, зберігаючи відповідну гендерну ідентичність. А Трояндовий Куш репрезентує гендерно маскулінну поведінку (рішучий, наполегливий, впевнений, швидко реагує). Він пропонує Соловушці, а не Соловушка йому, у стосунках є домінантом: «А Куш кричав Солов'ю, щоб той ще дужче притиснувся до колючки» [1, с. 57]. У проаналізованих нами

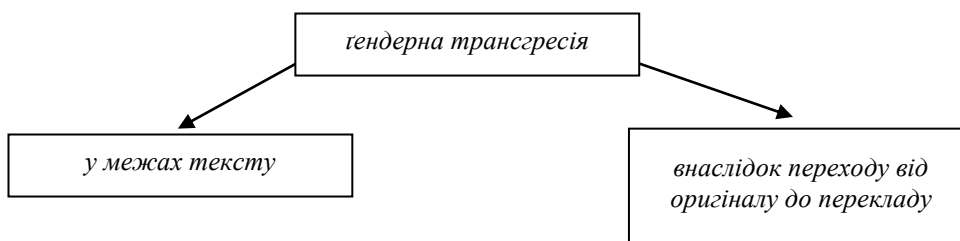
перекладах спостерігається гендерний хаос, але в оригіналі статі чітко розподілені, що допомагає зрозуміти два типи кохання, виведені у казках: щасливе кохання у межах тієї самої гендерної ідентичності обох партнерів, та нещасливе кохання у межах різних гендерних ідентичностей. У першому випадку стосунки партнерів побудовані на взаємочутті та взаєморозумінні. У другому вони завершуються крахом. І якщо Ластівка та Принц помирають щасливими, переживши довершене кохання, то Соловей помирає, лише співаючи про кохання: «тепер він співав про Кохання, що здобуває довершеність у Смерті, про Кохання, що не вмирає і в могилі». Соловушка помирає самотньою, а її дарунок нікому не потрібний: «Гроянда впала в колію, і її переїхало колесо воза» [1, с. 58].

У перекладах, як ми могли переконатися, перекладачі довільно трактують гендерну приналежність персонажів, але попри це намагаються зберегти суть тієї чи тієї гендерної ідентичності, що є в оригіналі. Гендерна трансгресія яскраво виражена

для українського читача через те, що герої, виведені у казках Вайлда, в українській мові мають чітко виражені категорії роду: ластівка – іменник жіночого роду, але у казці цей герой чоловічого роду, соловей – іменник чоловічого роду, а у казці – жіночого роду. Тому власне, для нас відбувається трансгресія, оскільки ні Ластівка, ні Соловейко після перекладу не сприймаються у тих гендерних ролях, в яких їх виводить Вайлд.

Зазнають краху і людські стосунки (наприклад, історія студента та доньки професора). Причина цього не лише в особливому відчутті Вайлда трагізму конфлікту між ідеальним та реальним, а також у парадоксальній формі вираження думки, що є стильовою особливістю письменника. Цей парадокс часто будується на невідповідності сутності та видимості явищ (обдерта статуя принца здатна на більше, ніж красиві та успішні люди, неосвічена Соловушка знає про кохання більше, ніж студент-філософ).

Гендерну трансгресію можна представити таким чином:

Ось що матимемо у переходах від статі до статі у перекладах та оригіналі:

Він	Вона	Воно
«The Happy Prince»		
<i>Swallow (маскулінні та фемінні риси)</i>		
В оригіналі та перекладі Т. Некряч	В перекладі І. Корунця	
<i>Happy Prince (фемінні риси)</i>		
Всюди		
<i>Reed (фемінні риси)</i>		
У перекладі І. Корунця	В оригіналі та перекладі Т. Некряч	
«The Nightingale and the Rose»		
<i>Nightingale (фемінні риси)</i>		
У перекладі І. Корунця	В оригіналі та перекладі Т. Некряч	
<i>Tree (маскулінні риси)</i>		
У перекладі І. Корунця		В оригіналі та перекладі Т. Некряч
<i>Student (фемінні риси)</i>		
Всюди		

О. Вайлд у казках виводить гомо- і гетеросексуальне кохання, перше з яких є взаємним і таким, що відбулося, гетеросексуальне є невзаємним та невідбулим. Різні статі не розуміють одне одного і не можуть знайти компромісу. У межах однієї статі панують цілковите взаєморозуміння та гармонія. Герої, що мають чоловічу стать, наділені як фемінними, так і маскулінними рисами. Жіноча стать

має лише фемінні характеристики. Тобто гендерна трансгресія спостерігається лише у випадку чоловічої статі. А герої-люди взагалі не здатні на вияв прекрасних почуттів. Неправильне подання гендерних особливостей героїв, що зринає після перекладу, призводить до неправильної інтерпретації казок Вайлда український читачем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вайлд О. Щасливий Принц / О. Вайлд. – Львів : ЛА «Піраміда», 2008. – 220 с.
2. Зимин В. А. Функция трансгрессии. Проблема нарушения границ между полами и поколениями на материале фильма П. Альмодовера «Всё о моей матери» [Електронний ресурс] / В. А. Зимин. – Режим доступу : http://flogiston.ru/articles/therapy/transgression_almodovar.

3. Микитинец А. Ю. Трансгрессивные культурно-антропологические модели [Электронный ресурс] / А. Ю. Микитинец. – Режим доступа : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/totallogy/2012_28/AMik.htm.
4. Некряч Т. Хто закохався в Щасливого Принца, або Як спритного злодія підвела граматика / Т. Некряч // Наукові записки. Серія: філологічні науки. – Випуск 95 (1). – С. 417–422.
5. Першай А. Трансгендерность и трансгрессия границ пола / А. Першай // Гендер и трансгрессия в визуальных искусствах : [Сб. науч. статей / отв. ред. А. Р. Усманова]. – Вильнюс : ЕГУ ; Москва : ООО «Вариант», 2007. – С. 169–182.
6. Суковатая В. Квир-теория и литературные практики на Западе и в России / В. Суковатая // Девиантность в социальном, литературном и культурном контекстах: опыт мультидисциплинарного осмысления. Сборник научных статей. – Минск : Юнипак, 2004. – С. 154–175.
7. Уайльд О. Зоряний хлопчик / О. Уайльд. – К. : Країна Мрій, 2012. – 288 с.
8. Чубаров И. От будней матрицы к празднику труда [Электронный ресурс] / И. Чубаров. – Режим доступа : <http://www.apn.ru/authors/author301.htm>.
9. The Happy Prince and Other Tales by Oscar Wilde [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gutenberg.org/catalog/world/readfile?fk_files=3274171&pageno=1.

© Деркачова О. С., 2014

Дата надходження статті до редколегії 20.10.13